

Алтынгожина Мейрамгуль Серикболкызы
«№ 93 гимназия» КММ педагог – психолог
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы
mika_altyngojina@mail.ru

Тұлғалық қақтығыстардың түсінігі, ұлы ойшылдардың көзқарасы

Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде ғылыми халықаралық термин – **конфликт** қазақ тілінде қақтығыс, егесу, керісу, жанжал, дау-жанжал, тартыс деген мағыналарда жиі қолданылады. Бұл аталған ұғым, түсініктер оқушыларға білім беру, оқыту, үйрету барысында, оларды тұлға ретінде қалыптастыруда, олардың мәдени қарым-қатынасында, мінез-құлқында жиі көрініс табатыны белгілі.

Тұлға ішіндегі қақтығыс дегеніміз – бұл жеке тұлға ішінде пайда болатын қиын шешілген қайшылық. Жеке тұлғаишілік психологиялық қақтығысты индивид психологиялық мазмұнныңертерек шешуді қажет ететін күрделі проблемасы ретінде бастан кешіреді. Қарсыласудың бұл түрі бір мезгілде өзін-өзі дамыту процесін жеделдете алады, адамды өзінің әлеуетін жұмылдыруға мәжбүр етеді және жеке тұлғаға зиян келтіреді, өзін-өзі тану процесін баяулатады және өзін-өзі бекітуді тығырыққа тіреді. Тұлға ішіндегі қақтығыс адамның санасында қызығушылықтары, қозғаушылықтары, қажеттілігі бірдей және бағытта қарама-қайшылықтар соқтығысқан жағдайда пайда болады.

Неміс психологы К.Левин жеке тұлғаның ішкі өрісі «қақтығыс теориясы» деп аталатын тұжырымдамасын алға тартты, оған сәйкес жеке адамның ішкі әлемі бір мезгілде поляризацияланған күштердің ықпалында болады. Адам солардың ішінен таңдау жасауы керек. Бұл күштердің екеуі де оң немесе теріс болуы мүмкін, ал олардың біреуі теріс, екіншісі оң болуы мүмкін. К.Левин қақтығыстың пайда болуының негізгі шарттарын жеке тұлға үшін осындай күштердің паритеті мен тең маңыздылығы деп санады.

А.Маслоу жасаған жеке тұлғааралық қарама-қайшылық тұжырымдамасы өте танымал. Ол құрылым қажеттіліктер иерархиясына негізделген, оның ең

жоғарғысы қажеттілікке негізделген деп тұжырымдады. Демек, тұлғаишілік қақтығыстардың пайда болуының басты себебі өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылыс пен қол жеткізілген нәтиже арасындағы алшақтықта жатыр.

Конфронтация теориясының дамуына зор үлес қосқан кеңестік психологтардың ішінде А.Лурия, В.Мерлин, Ф.Василюк пен А.Леонтьевтің тұлға ішілік қақтығыс тұжырымдамаларын бөліп көрсетуге болады.

Лурия тұлға ішіндегі қарсыластықты қарама-қарсы бағытталған, бірақ күші мен тенденцияларына тең екі соқтығысу ретінде қарастырды. В.Мерлин - терең, нақты жеке мотивтер мен қатынастардың қанағаттанбауының салдары ретінде. Ф.Василюк - жеке тұлғаның санасында дербес қарама-қарсы құндылықтар ретінде көрінетін екі ішкі мотивтің қарсыласуы ретінде.

К.Роджерс ішкі қақтығыстың пайда болуы субъектінің өзі туралы және оның идеалды «Мен» туралы түсінігінің сәйкес келмеуінен деп санады. Ол мұндай сәйкессіздік психиканың ауыр бұзылыстарын тудыруы мүмкін екеніне сенімді болды.

Жеке тұлға аралық қатынас мәселесін Леонтьев мүлдем қалыпты құбылыс ретінде қарастырды. Ол ішкі оппозиция тұлға құрылымына тән деп санады. Кез келген тұлға өзінің құрылымына қарама-қайшы келеді. Көбінесе мұндай қарама-қайшылықтарды шешу қарапайым вариацияда жүзеге асырылады және интраперальды қақтығыстың пайда болуына жол бермейді. Кейде жан-жалды шешу қарапайым формалардың шекарасынан шығып, негізгіге айналады. Мұның салдары тұлғаишілік қарсыласу. Ол ішкі конфликт иерхқа сәйкес рейтингтелген тұлғаның мотивациялық курсының күресінің нәтижесі деп санады.

А.Адлер балалық шақта қолайсыз әлеуметтік ортаның қысымымен туындайтын ішкі қайшылықтардың «кемшіліктер кешені» пайда болуының негізін қарастырды. Сонымен қатар, Адлер ішкі қарама-қайшылықты шешудің негізгі әдістерін де атап өтті.

Э.Фромм тұлға ішіндегі қарама-қайшылықты түсіндіре отырып, «экзистенциалды дихотомия» теориясын ұсынды. Оның тұжырымдамасында ішкі қақтығыстардың себептері болмыстың проблемаларында кездесетін жеке

тұлғаның дихотомиялық сипатында жатыр деп айтылған: адамның өмірін, өмірі мен өлімін шектеу проблемасы және т.б.

Э. Эриксон өзінің жеке психоәлеуметтік қалыптасу кезеңдерінің тұжырымдамасында әр жас кезеңі дағдарыстық оқиғаны немесе қолайсыз жағдайды жеңуімен ерекшеленеді деген идеяны алға тартты.

Сәтті шығу кезінде жеке тұлғаның позитивті дамуы, оны келесі өмір кезеңіне өтуі, оны қолайлы жеңу үшін пайдалы алғышарттармен жүзеге асырылады. Дағдарыстық жағдайдан сәтсіз шыққан жағдайда, жеке адам өзінің өмірінің жаңа кезеңіне алдыңғы кезеңнің кешендерімен кіреді. Эриксон дамудың барлық кезеңдерінен қауіпсіз өту іс жүзінде мүмкін емес деп есептеді, сондықтан әрбір жеке тұлғаишілік қарсыласудың пайда болуының алғышарттарын жасады.

Оқушылардың даму процесінде, олардың жас және жеке педагог-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты, олар арасындағы қақтығыс және оның басқа түрлерінің келіп шығуы, пайда болуы табиғи нәрсе екендігін де ұнытпаған жөн.

Ғылыми-педагогикалық және психологиялық туындыларға сүйене отырып, қақтығыс (конфликт)тің мынадай түрлерін атауға болады: «тұлғааралық қақтығыстар, отбасындағы (ерлі-зайыптылар) қақтығыстар, басшы-бағынушылар» арасындағы қақтығыстар, әлеуметтік топтар арасындағы қақтығыстар, саяси және мемлекетаралық қақтығыстар және т.б.

Қақтығыс, конфликт адамдар арасындағы қарым-қатынас психологиясының негізгі бір компоненті болғандықтан сол ұнамсыз қатынастың келіп шығу себептері, факторлары, жағдайлары, оның түрлері, технологиясы мен механизмі, көріністері, дамуы немесе тежелуі, оларды болдырмау немесе шешімін табу жолдары сияқты мәселелерге жан-жақты тоқталамыз. Мамандық саламызға сай тұлғааралық қақтығыстар мәселесі терең де жан-жақты қамтылады.

Психолог-ғалымдар тұлғааралық қақтығысқа мынадай анықтамалар береді:

- «Екі күшті, бірақ қарама-қарсы бағыттағы пікір-көзқарастың қақтығысуы, тартысы» (А. Лурия);

- «Тұлғаның терең және өзекті себеп (мотив) және қатынастардан қанағаттанбау нәтижесі» (В. Мерлин);
- «Санада ерекше құндылықтар ретінде қалыптасқан екі ішкі сезім-түсініктің тоқтығысуы» (Ф. Василюк және т.б.);

Оқыту мен тәрбие процесі, әрқандай даму сияқты, қақтығыссыз және қайшылықсыз өтпейді. Балалармен қақтығысқа келу, реал өмірдің бір құрамы ретінде көрініс табады.

Психолог М. Рыбакованың пікірінше оқытушы мен оқушы арасында қақтығыстың төмендегідей түрлері кездеседі:

Қызмет, лауазымымен байланысты қақтығыстар, олар көбінесе балалардың үлгерімімен байланысты, сабақтан тыс тапсырмаларды нашар орындауымен немесе орындамауымен байланысты пайда болады.

Оның себептері әртүрлі болуы мүмкін: Шаршау, оқу материалдарының қиындығы мен күрделілігі, оқытушының орынсыз ескертулер беруі және т.б;

Іс-әрекет, өзін ұстай білмеуден, құлықтағы ұнамсыз көріністерден келіп шығатын қақтығыстар. Яғни оқушылардың мектепте және мектептен тыс кезде өзін ұстай білу қағида, ерекшеліктерін бұзуы.

Қорытындылай келе тұлғааралық инновациялық қақтығыстарды шешудің негізгі мәселелері, жолдары төмендегідей:

- Әрқандай жаңалықты еңгізудің техникалық, технологиялық жақтары емес, социалдық, психологиялық процесс жағын есепке алу;
- Жаңалықты қолдаушылар мен қарсыластар арасындағы ұнамсыз эмоция жағдай күшті болса, ол жаңалық тиімді болмағаны;
- Жаңалық еңгізушілер консерваторларға (ескішілдер) қарағанда көбірек күйіп-піседі, ойланады, толғанады;
- Еңгізілетін жаңалық қаншалықты тиімді болса, оны жақтаушылардың жеңісі орынды болады, қақтығыста олар жеңіске жете береді;
- Жаңалық еңгізушілердің қатары (қолдаушылары) молайа берсе, қақтығыстар олардың пайдасына шешіле береді;

- Ұжым мүшелері еңгізілетін жаңалық (оның мәні, мазмұны, ерекшеліктері) жөнінде толық мәлімет, деректерге ие болса, қақтығыстың шиеленісуі төмендей береді;
- Асығыс, жан-жақты ойластырылмай еңгізілген жаңалықтан гөрі, біртіндеп ойластырылып, ұйымдастырылған жаңалық кем қарсылық тудырады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. А.Я. Ансупов , С.Б. Баклоновский Конфликтология в схемах и рисунках Питер 2007 стр127-128.
2. Ж. Б. Қоянбаев Р.М. Қоянбаев Педагогика. Алматы- 2000.
3. «Отбасы татулығы бағдарламасы» әдістемелік құрал. Астана 2007.
4. Савченко Т. Н. Моделирование поведения в конфликтных ситуациях. М., 1993. 117 с.
5. Сорокина А. И. Конфликтность в поведении детей и подростков. Уфа, 1996. 130 с.
6. Сухарев П. Л. Думай, как я велю! Руководство по психологическому воздействию. СПб.: «Питер», 2010. 192 с.
7. Тимофеев Ю. П., Коваленков Н. Н. Конфликтология: Учебное пособие по курсу «Конфликтология». Астрахань, 1996. 184 с.